

МОСКОВСЬКА ЛЕПТА В УКРАЇНСЬКІ ВИДАННЯ (на основі листів Костянтина Фрейтага до Івана Франка)

У статті досліджується особа Костянтина Фрейтага, його листування з Іваном Франком, а також його діяльність як мецената. Громадянин Росії Фрейтаг, який був учнем Агатангела Кримського, фінансово допомагав видавати українські друковані видання. Він підтримував 1895 року журнал «Житє і слово», за його сприяння було видано український переклад першої частини праці Вільяма Клоустона «Народні казки та вигадки, їх мандрівки й переміни», який зробили Агатангел Кримський та Іван Франко. Стаття написана на основі листів Франка, Кримського і Фрейтага.

Ключові слова ● Іван Франко, Агатангел Кримський, Костянтин Фрейтаг, «Житє і слово», Вісьмьм Клоустон, листи.

В архіві Івана Франка зберігаються два короткі листи дописувача з Росії Костянтина Фрейтага. Його особа поки що не була предметом зацікавлення літературознавців. Однак безперечно заслуговує на дослідження, адже Костянтин Фрейтаг був одним з меценатів, які фінансово підтримували видання українських журналів і книг у Галичині. Допомігав він Іванові Франку, Михайлові Павлику й Агатангелу Кримському. Саме Кримський, як вдалося з'ясувати з його листування, листовно познайомив Фрейтага спочатку з Павликом, а потім і з Франком. Саме завдяки епістолярію Кримського (листам до Бориса Грінченка, Михайла Павлика і Юхима Кримського) вдалося частково відтворити біографію Костянтина Фрейтага.

Народився він 1874 року в багатій російській родині, швидше за все, у Москві. Батьки його доволі рано померли, і хлопця виховував вітчим – Іван Шульц (біржевий маклер у Москві). Під час навчання у гімназії особистим домашнім вчителем, що готував його до випускних іспитів, був студент московського Лазаревського інституту східних мов Агатангел Кримський. У листах до свого найближчого друга і порадирика Бориса Грінченка він декілька разів згадує про

цю свою роботу. Слід зазначити, що Костянтин Фрейтаг був першим його учнем, і Кримський ставився до своїх обов'язків дуже добросовісно – займався з ним щодня не менше як п'ять годин, запитував педагогічної поради у Бориса Грінченка і всіляко намагався заохотити свого підопічного до навчання. Але на іспитах весною 1894 року Фрейтаг зазнав невдачі, і Кримський, сильно перейнявшись цим фактом, занедужав. Він вирішив відмовитися від грошей, отриманих за ці приватні уроки, і передав їх Павликові на видання українських книг⁷. Однак учитель і учень здружилися, і Агатангел Кримський (який володів даром переконання) зумів викликати у Костянтина Фрейтага симпатію до української культури, бо того ж таки 1894 року Фрейтаг починає фінансово допомагати Павликові, а з початку 1895 року – Іванові Франку.

З середини 1895 року Костянтин Фрейтаг подорожує Європою, зокрема Іспанією, де захоплюється грою в рулетку через що втрачає багато грошей. У 1896 році відвідує Кримського у Бейруті, а 1898 року повертається до Москви. Відомо, що він, як і Кримський, став орієнталістом, закінчив Лазаревський інститут східних мов, де його учителями були Агатангел Кримський і Федір Корш. У 1909–1910 роках прагнув стати викладачем цього інституту, однак посади не отримав. Про подальшу його долю не відомо нічого.

У двох коротеньких листах, написаних Костянтином Фрейтагом до Івана Франка у 1895 році йдеться, перш за все, про пожертву коштів на підтримку українських видань. У листі від 20 лютого 1895 року автор шле гроші для журналу «Життя і слово». Він цей часопис читав і ставився до нього з великою симпатією через його «безпристрасний напрямок» (це поза сумнівом була заслуга Кримського, який у Москві займався поширенням інформації про українські (галицькі) видання). Журнал «Життя і слово», як відомо, потерпав від нестачі грошей, і 500 рублів, надіслані з Москви, стали для нього хорошою підтримкою (слід зазначити, що у ті часи це була велика сума, якої могло вистачити на видання книжки).

У другому листі, написаному 1 березня 1895 року, Костянтин Фрейтаг повідомляє про те, що вирішив надіслати ще 225 рублів на видання на цей раз «якоїсь корисної книжки (особливо перекладу якоїсь важливої іноземної праці)», прибутки від продажу якої мають піти на користь «Життя і слова». Про ці факти, не називаючи прізвищ, Іван Франко 13 березня 1895 року пише у листі до Михайла Драгоманова: «Сими днями я одержав від одного москаля (з німецькою фамілією) із Москви невеличку субвенцію на «Життя і слово» і невеличкий фондик (225 руб.) на видання перекладом якоїсь етнографічної праці» [т. 50, с. 32]⁸. Також у листі йдеться про можливість публікації праці данського релігієзнавця

---

⁷ Кримський А. Ю. Твори у 5 т. Київ, 1973. Т. 5. Кн. 1. С. 157–158.

⁸ Тут і далі цитуємо за вид.: Франко І. Зібрання творів: у 50 т. Київ: Наукова думка, 1976–1986. У квадратних дужках після цитат перша цифра позначає відповідний том, друга – сторінку.

Корнеліса Петруса Тіле «Історія релігій»), яку переклав на українську мову Михайло Павлик. Костянтин Фрейтаг дуже наполягав на виданні саме книги Тіле. Однак відразу виникло багато проблем: Павлик не сильно поспішав з підготовкою перекладу до друку, а Іван Франко сумнівався, що цей переклад взагалі існує: «З такими умовами як Фрейтаг подав у своєму листі він згодиться, коли тільки є у нього переклад. Об сьому я трохи сумніваюся, бо Павлик хоча голосив від 10 літ, що переклад такий у нього є, то, проте, ніколи нікому його не показав, і маючи десять разів можливість напечатати його, не зробив сього» [т. 50, с. 28]. Михайло Павлик за наполяганням Івана Франка все-таки надіслав рукопис перекладу Агатангелу Кримському на редагування, однак цей переклад, з невідомих причин, так ніколи і не був надрукований. Натомість у 1896 році Фрейтаг дав кошти на друк у Львові книги англійського фольклориста Вільяма Александра Клоустона «Народні казки та вигадки, їх мандрівки й переміни» в українському перекладі Агатангела Кримського.

26 травня 1896 року книга Клоустона коштом Фрейтага була видана у Львові. Це лише частковий переклад праці англійського фольклориста – яка налічує рівно 1000 сторінок. Агатангел Кримський готовий був повністю її перекласти, однак на таке велике видання не було грошей. Тому було видано значну за обсягом Передмову до «Народних казок та вигадок» з додатком єгипетської казки про двох братів. Також Кримський написав передмову, подав значні бібліографічні додатки і зробив великий науковий коментар. Дослідниця Кримського Оксана Василюк зазначає: «Загалом, за нашими підрахунками, до тексту Клоустонової праці Кримський підготував 79 підрядкових бібліографічних довідок. Чимало з них є доволі розгорнутими»⁹.

Казку про двох братів і «Уваги до казки про двох братів» Емілія Коскена переклав Іван Франко.

Отримавши верстку книги, Кримський написав до Франка:

«На обкладинці Ви не поставили свого ймення, а вже ж мали на те право, бо ж Ваша робота – трохи чи не половина книжки. Таким способом Ви собі заподіяли кривду, а коли хочете, то й мені; бо щиро признаюся, що мені приадніше було б фігурувати поруч Вас, ніж самому. Коли ще не пізно, себто коли цвітна обкладинка ще не готова, чи не схотіли б Ви видрукувати й своє ім'я на ній?»¹⁰.

На цю книгу український вчений Володимир Гнатюк написав рецензію, яку було надруковано у Записках Наукового товариства імені Т. Шевченка, 1897 року, т. 16, с. 25 – 29. Російський вчений Олександр Пипін також написав рецензію: Пыпин А. Н. История русской литературы. Т. 2. СПб., 1898, с. 63; Пыпин А. Н. История русской литературы. Изд. 2-е. Т. 1. СПб., 1902, с. 528.

⁹ Василюк О. Листування Івана Франка й Агатангела Кримського стосовно перекладу Клоустона // Східний світ. 2007. № 2. С. 72–73.

¹⁰ Кримський А. Ю. Твори у 5 т. Київ, 1973. Т. 5. Кн. 1. С. 235–236.

Як помітно з листування Костянтина Фрейтага та Івана Франка, увесь обмін інформацією між ними відбувався через Агатангела Кримського, який фігурує у листах під псевдонімом Хванько. Річ у тому, що Фрейтаг боявся переслідувань царської поліції і тому просив не слати листів на його адресу, листи повинні були йти через третю особу. Таким комунікатором був Кримський. Іноді він все-таки дозволяв надсилати на власну адресу українські часописи, бо вважав, що поліції буде важче довести, що це саме він є передплатником цих видань: «До нього не можна слати листи: це він рішуче заборонив, а часопис можна, бо він, в разі халепи, може сказати: «Чим же я винен, що мені шлють?!» Про листи такого не скажеш»¹¹.

Навіть подякувати за надіслані Фрейтагом 500 крб. Іван Франко міг тільки запропонованим Кримським листом: «Милостивый государь! Ваш поступок делает Вам честь! Больше ничего написать не могу. За 500 рублей, присланные для поддержки органа, редактором которого я состою, приношу Вам живейшую благодарность. Радуюсь, что направление моего журнала, чуждое всякого шовинизма, обращает на себя внимание великоросса. Только посредством взаимной терпимости и взаимной помощи обе нации, малорусская и великорусская, могут успешно двигаться по пути науки и прогресса. С истинным почтением. И. Франко»¹². Іван Франко так і зробив, про що повідомив у листі від 10 березня 1895 року: «На першу посилку (одержану) я відписав Фрейтагові так, як Ви радили» [т. 50, с. 28].

За надіслані з другим листом гроші (225 крб.) просить взагалі не писати листа до Фрейтага: «доволі буде й того, що повідомите мене, а я покажу Ваш лист йому»¹³.

Іван Франко незабаром запропонував план використання отриманих грошей. У листі від 10 березня 1895 року він висловлює Агатангелу Кримському декілька пропозицій щодо перекладу: етнографічну працю Вільяма Клоустона, статтю французького дослідника Еміля Коскена про єгипетську казку о двох братах, статтю Порфирія Успенського про богумілів, а також дещо з болгарських праць Драгоманова і книгу Артура Графа «Історія чорта». Останню він планував подати, як зразок одного з найстаріших казкових сюжетів.

Не можна оминати увагою той факт, що Михайло Павлик не проявляв особливого прагнення займатися виданням тих книг, які фінансував Фрейтаг. Це викликало суперечки і непорозуміння між Кримським і Павликом, які поволи переростали у конфлікт. З 1896 року після обміну різкими листами спілкування між ними перервалося. Кримський вважав, що поведінка Павлика гальмувала друк українських книжок – цитата.

Листи Костянтина Фрейтага до Івана Франка публікуються вперше мовою оригіналу із збереженням усіх авторських особливостей тексту. Переклад українською – Соломії Вівчар.

---

¹¹ Там само. С. 175.

¹² Там само. С. 167

¹³ Кримський А. Ю. Твори у 5 т. Київ, 1973. Т. 5. Кн. 1. С. 168.

Листи Костянтина Фрейтага до Івана Франка

№1

20. II. [18]95.

Милостивый Государь!

Узнавши впервые изъ «Этнографическаго обозренія»¹ о затруднительныхъ матеріальныхъ обстоятельствахъ Вашего журнала² и глубоко сочувствуя безпристрастному его направлению я решилъ придти на помощь съ посильною лептою. Одновременно посылаю 500 (пятьсотъ) рублей.

Желательно было бы расширить печатаніе отдельныхъ оттисковъ. Впрочемъ поступайте по своему усмотренію.

Съ истиннымъ почтеніемъ великороссъ
К. Фрейтагъ.

Ил. Ф. 3. № 1613. Арк. 35–36. Рукопис. Оригінал.

20. II. [18]95.

Милостивий Пане!

Вперше довідавшись з «Етнографічного огляду» про важкі матеріальні обставини Вашого журналу і глибоко співчуваючи його безпристрасному спрямуванню, я вирішив прийти на допомогу з посильною лептою. Одночасно посылаю 500 (п'ятсот) карбованців.

Бажано було би розширити друк окремих відбитків. Зрештою чиніть на свій розсуд.

З правдивою повагою великорос
К. Фрейтаг.

№2

1. 3. [18]95.

Многоуважаемый Господинъ Франко!

Одновременно съ этимъ письмомъ у Васъ окажется в рукахъ 225 рб., которые я посылаю въ дополненіе къ прежнимъ. Будьте добры, положите эти деньги въ сберегательную кассу (Sparkasse). Черезъ несколько времени Вы будете уведомлены мною или г[осподином] Хв[ань]комъ³, какую книгу желалъ бы я издать на эти деньги. Весь доходъ отъ продажи ожидаемой книги я предназначаю для «Життя и Слова», которое мне очень симпатично. Если у Васъ есть въ виду какая-нибудь полезная книга для изданія (особенно переводъ какого-нибудь важнаго иностраннаго труда), то сообщите г[осподину] Хв[ань]ку: быть можетъ, Вашъ выборъ совпадетъ съ моимъ.

Не будете ли Вы добры помочь г[осподину] Павлику⁴ въ хлопотахъ по изданію «Исторіи религій» Тиле⁵? Если онъ несочувственно относится къ изданію Тиле, то не захотите ли Вы взять этотъ трудъ на себя?⁶

Въ такомъ случае и распоряжение прибылью отъ продажи Тиле будетъ предоставлено Вамъ.

Ответъ адресуйте г[осподину] Хв[ань]ку.

С истиннымъ почтеніемъ
К. Фрейтагъ.

Лл. Ф. 3. № 1613. Арк. 41–42. Рукопис. Оригінал.

1. 3. [18]95.

Високоповажний Пане Франко!

Одночасно з цим листом у Вас у руках опиниться 225 крб., які я надсилаю як додаток до попередніх. Будьте добрі, покладіть ці гроші до ощадної каси (Sparkasse). Через деякий час я або добродій Хванько повідомимо Вам, яку книгу я б бажав видати на ці гроші. Весь прибуток від продажу очікуваної книги я призначаю для «Життя і Слова», яке мені дуже симпатичне. Якщо у Вас є на думці якась корисна книга для видання (особливо переклад якоїсь важливої іноземної праці), то повідомте добродієві Хваньку: можливо, що Ваш вибір співпаде з моїм.

Чи не були б Ви добрі допомогти добродію Павлику в клопотах з виданням «Історії релігій» Тіле, якщо він не бажає видавати Тіле, то чи не забажали б Ви взятю цю працю на себе?

У такому разі право розпоряджатися прибутком від видання Тіле буде надано Вам.

Відповідь адресуйте добродієві Хваньку.

З правдивою повагою,
К. Фрейтаг.

КОМЕНТАРІ

- ¹ ...изъ «Этнографическаго обозрѣнія»... – «Этнографическое обозрѣніе» – російський науковий журнал етнографічного спрямування. Заснований 1889 року як друкований орган «Московського товариства природознавства, антропології і культури», членом якого був А. Кримський.
- ² ...о затруднительныхъ матеріальныхъ обстоятельствахъ Вашего журнала... – Йдеться про журнал «Житє і слово».
- ³ ...г[осподином] Хв[ань]комъ... – Хванько – псевдонім Агатангела Кримського.
- ⁴ ...помочь г[осподину] Павлику... – Павлик Михайло (1853–1915) – український письменник, публіцист, громадський діяч. Дійсний член НТШ.
- ⁵ ... изданію «Исторіи религій» Тиле... – Книга К. П. Тіле «Історія релігій» так і не була надрукована.
- ⁶ ...не захотите ли Вы взять этотъ трудъ на себя? – Іван Франко не займався перекладом і підготовкою до друку книги К. П. Тіле «Історія релігій».

Solomiia VIVCHAR

MOSCOW'S CONTRIBUTION TO UKRAINIAN PUBLICATIONS (based on letters from Kostiantyn Freitah to Ivan Franko)

The article examines the personality of Kostiantyn Freitah, his correspondence with Ivan Franko, as well as his activities as a patron. Kostiantyn Freitah, a Russian citizen who was a student of Ahatanhel Krymskyi, financially helped to publish Ukrainian printed publications. In particular, he supported the magazine «Zhyttia i Slovo» (Life and the Word) in 1895 and with his assistance was published a Ukrainian translation of the first part of William Clouston's work «Popular Tales and Fictions: their Migrations and Transformations», made by Ahatanhel Krymskyi and Ivan Franko. The article is based on letters from Ivan Franko, Ahatanhel Krymskyi and Kostiantyn Freitah.

Key words: Ivan Franko, Ahatanhel Krymskyi, Kostiantyn Freitah, «Zhyttia i Slovo» (Life and the Word), William Clouston, letters.